Analiżi ta' prietki bit-Taljan minn awturi Maltin tas-sekli sbatax-dsatax

Stephen Zammit

Is-suġġett li ser nitkellem dwaru jirrigwarda riċerka fuq bosta prietki qodma bit-Taljan minn awturi Maltin ta' bejn it-tieni nofs tas-seklu sbatax u l-ewwel nofs tas-seklu dsatax. Din ir-riċerka għamiltha fil-kuntest tal-istudju għad-Dottorat fil-Letteratura Taljana.

Tajjeb li ngħid li għal din ir-riċerka, li oriġinat minn konverżazzjoni twila li kelli mal-mibki Professur Franco Lanza, ħdimt fil-Biblijoteka Nazzjonali ta' Malta, fis-sezzjoni Melitensia riservata għall-manuskritti tal-Biblijoteka tal-Università ta' Malta, f'diversi arkivji tal-Ordnijiet reliġjużi f'Malta u, b'mod speċjali, fil-biblijoteki u fl-arkivji prinċipali li jinsabu Ruma. B'mod partikolari qattajt sena sħiħa bħala riċerkatur Erasmus fl-Universitajiet Taljani Roma Tre u La Sapienza. Naturalment, matul iż-żmien li qattajt fil-Belt Eterna, għamilt riċerki estensivi fil-Biblioteca Nazionale Centrale ta' Castro Pretorio, fil-Biblioteca Casanatense, fil-Biblioteca Angelica, fil-Biblioteca Apostolica Vaticana, fl-Archivio Segreto Vaticano u f'bosta biblijoteki u arkivji oħra mxerrdin f'Ruma.

Ir-riċerka tiegħi, li ġġib l-isem ta' *La letteratura di pietà nella Malta del XVIII secolo*, tiffoka prinċipalment fuq il-prietki tas-seklu tmintax. Mill-banda l-oħra ħassejt il-ħtieġa li nanalizza l-prietki mhux biss fil-kuntest tal-hekk imsejħa *letteratura di pietà* jew aħjar fil-kuntest ġenerali tal-letteratura reliġjuża, iżda wkoll fid-dawl tal-firxa vasta tal-aspetti storiċi, antropoloġiċi, kulturali, lingwistiċi, semjotiċi, retoriċi, teatrali, komparatistiċi, teoloġiċi u naturalment

letterarji. B'hekk, kif tistgħu taraw, stajt nimraħ fl-analiżi tal-prietki minn diversi *punti di vista* tant li l-istess riċerka ħadet ix-xejra ta' studju multidixxiplinari.

Il-punt tat-tluq kien neċessarjament definizzjoni dettaljata tal-kunċett fundamentali tal-hekk imsejħa *letteratura di pietà* li jintrabat mal-ħidma importanti f'dan il-qasam ta' tliet studjużi Taljani, jiġifieri Giuseppe De Luca, Giovanni Getto u Giovanni Pozzi. Dan tal-aħħar analizza diversi testi reliġjużi mill-*punto di vista* lingwistiku, semantiku, semjotiku u stilistiku. Pozzi għaraf il-kumplessità ta' biċċa xogħol bħal din, partikolarment fid-dawl tal-fatt li testi simili huma ripetittivi fin-natura tagħhom u li l-iskop tagħhom huwa prinċipalment l-edifikazzjoni spiritwali. Barra minn hekk, Pozzi jisħaq li l-element tar-ripetizzjoni huwa meqjus bħala karatteristika pożittiva fl-ambitu reliġjuż, sewwasew għaliex ir-ripetizzjoni teħodna fl-għeruq ta' dimensjoni sagra.[1] Għaldaqstant Pozzi jaċċetta li jieħu r-riskju li jiġi wiċċ imb wiċċ mal-monotonija għaliex proprju f'din l-attività daqshekk spiritwalment kumplessa jseħħu fenomeni straordinarji bħall-estażi, l-istranjament mistiku u forom espressivi oħra li huma partikolarment qrib ta' dik li nsejħulha poeżija.

Għaldaqstant, l-analiżi ta' diversi forom ta' talb, tal-kult, tal-arti sagra inġenerali jista' jikseb interess storjografiku u f'ċerti każi letterarju, speċjalment fil-kuntest tal-gżejjer Maltin li għal kważi tliet sekli għexu fl-ambitu ta' mhux inqas minn tliet awtoritajiet reliġjużi: l-isqof, il-gran mastru u l-inkwiżitur.

F'riċerka bħal din huwa pjuttost diffiċli li wieħed jiltaqa' ma' dokumenti ta' valur estetiku. Ir-raġuni hija li dan il-qasam ta' riċerka jappartjeni għall-hekk imsejħa "letteratura minuri". Mill-banda l-oħra, saħansitra l-qarrej lajk jaf tajjeb li fid-devozzjoni jista' jkun hemm talba sinċiera personali, kif ukoll element ta' kontemplazzjoni superjuri, ta' lingwaġġ partikolarment metaforiku li jista' jkun akkumpanjat minn riflessi mistiċi. Dan hu, fil-qosor, l-iskop ewlieni tar-riċerka ta' De Luca, Getto u Pozzi.

Minkejja li jippreżenta diversi aspetti interessanti, dan il-qasam tar-riċerka għadu sostanzjalment traskurat mill-biċċa l-kbira tal-istudjużi, sew minħabba l-kwantità enormi ta' prietki u ta' kotba tat-talb kif ukoll minħabba l-element ta' ċerta monotonija li jikkaratterizza dan it-tip ta' materjal.

Bejn il-letteratura ġenerali u dik reliġjuża, il-karatteristiċi komuni huma, fil-fehma tiegħi, l-aspetti lingwistiċi u letterarji, filwaqt li d-dimensjoni poetika (mifhuma bħala rieda u kuxjenza poetika u għaldaqstant bħala "forma" spiritwali) tirrappreżenta element ta' differenzjazzjoni. Għalhekk, kif isostni Giovanni Getto, il-letteratura reliġjuża tiġbor varjetà sħiħa ta' kitbiet li, f'komunikazzjoni mifruxa f'medda ta' sekli, jesprimu d-diversi esperjenzi reliġjużi li huma msawra f'lingwaġġ partikolari u jagħtu ħajja lil dokumenti li jiksbu valur

letterarju peress li jħaddnu tifsira essenzjalment umana u reliġjuża. Minħabba dan, l-istudju ta' dawn il-kitbiet għandu jkun żviluppat fuq bażi letterarja.[2]

L-għan ewlieni tar-riċerka tiegħi huwa li jinxteħet dawl b'mod partikolari fuq il-predikazzjoni f'Malta bit-Taljan bejn l-aħħar tas-seklu sbatax u l-bidu tas-seklu dsatax bis-saħħa tal-analiżi ta' bosta testi manuskritti. Tajjeb hawnhekk li ngħidu li fl-oratorja sagra Taljana, il-kwalità lingwistika, diġà mill-bidu tas-seklu sittax, kienet ikkaratterizzata, kif isostni Claudio Marazzini, minn impenn għal addattament għal livell ogħla ta' kultura. Ta' min ifakkar li wara l-Konċilju ta' Trentu, il-predikazzjoni għaddiet minn proċess ta' trasformazzjoni, tant li tjiebu, b'mod ġenerali, sew l-aspetti lingwistiċi kif ukoll l-istrutturi tar-retorika u l-prietki ta' awturi magħrufa bħal Cornelio Musso u Francesco Panigarola saru, kif isostni Marazzini, mudelli raffinati ta' stil, ta' kwalità mhux inferjuri għal dawk ta' ġeneri letterarji oħra.[3] Kif sejrin naraw iżjed 'il quddiem, il-predikazzjoni f'Malta hija partikolarment influwenzata minn dik Taljana, speċjalment fit-tendenza tagħha li tħaddan l-elokwenza tipikament Barokka, karatteristika li f'Malta tissokta anki wara s-seklu tmintax.

L-EWWEL TAQSIMA: IL-KARATTERISTIĊI TAL-PREDIKATURI U L-ANALIŻI TESTWALI TA' ĠABRA TA' PRIETKI QODMA

Il-predikaturi ewlenin f'Malta bejn l-aħħar tas-seklu sbatax u l-bidu tas-seklu dsatax

Bosta kienu dawk il-predikaturi Maltin li, f'din il-medda ta' żmien, għarfu jiddistingwu ruħhom fil-qasam tal-elokwenza bis-saħħa, fost l-oħrajn, ta' formazzjoni teoloġika u skritturali ta' livell għoli. Ta' min isemmi, fost l-oħrajn, lil Antonio Agius, Antonino Borg, Giovanni Battista Tolossenti, Costanzo Vella, Ignazio Saverio Mifsud, kif ukoll, fl-ewwel nofs tas-seklu dsatax, Francesco Saverio Baldacchino. Dawn is-saċerdoti rċevew il-formazzjoni kulturali u teoloġika fl-Ordni tagħhom stess jew fis-Seminarju, inkella fil-Kulleġġ tal-Ġiżwiti u, sussegwentement, fl-Università ta' Malta. Uħud minnhom kellhom l-opportunità li jkomplu l-istudji tagħhom fl-Italja billi attendew korsijiet universitarji u, f'xi każi partikolari, billi ngħataw karigi prestiġjużi, bħal fil-każ ta' Ignazio Saverio Mifsud. Oħrajn kellhom l-opportunità li jaħdmu l-Italja fil-qasam pastorali, bħall-predikatur magħruf Costanzo Vella. Barra minn hekk, kif isostni Frans Ciappara, numru ta' predikaturi kellhom l-opportunità li jattendu

kors ta' oratorja.[4] Partikolarment interessanti huwa l-każ ta' Ignazio Saverio Mifsud. Dan qabel ma kien jippronunċja l-prietki tiegħu, kien jaqrahom id-dar fil-preżenza ta' ħuh sabiex dan tal-aħħar seta' jikkoreġih sew fl-istil tal-kitba kif ukoll fit-ton tal-vuċi biex ikun f'sintonija mal-qawwa espressiva tal-lessiku.[5]

Il-prietki kienu jinkitbu bit-Taljan jew b'Malti Taljanizzat bil-għan li jinbena reġistru formali bil-Malti fil-qasam reliġjuż. L-istil ta' dawn il-kitbiet kien ikun normalment iperboliku u pedantesk minħabba r-rabta mat-tendenza Barokka tal-epoka li tagħraf il-ġenesi tagħha fis-seklu sbatax, iżda li fin-Nofsinhar tal-Italja u f'Malta tinfirex saħansitra sa nofs is-seklu dsatax. L-istess oratorja kienet tinkludi diversi kwotazzjonijiet bil-Latin għal raġunijiet stilistiċi, retoriċi, estetiċi, u prevalentement psikoloġiċi. Il-predikaturi kienu jafu tajjeb li setgħu jimpressjonaw lis-semmiegħa għaliex dawn tal-aħħar kienu fil-biċċa l-kbira tagħhom sajmin mit-tagħlim u mill-kultura inġenerali. Naturalment, din it-tendenza kienet tidher aktar fil-knejjes parrokkjali minuri mxerrda fid-diversi rħula ta' Malta, milli fl-ambjenti prestiġjużi u xi ftit jew wisq elitisti bħall-Konkatidral ta' San Ġwann jew il-Katidral tal-Imdina, minħabba li l-udjenza kellha evidentement karatteristiċi differenti.

Il-formazzjoni kulturali tal-predikaturi Maltin kienet, nistgħu ngħidu, ta' oriġini prevalentement Taljana, tant li l-istess esponenti tal-kleru kienu jispiraw ruħhom l-aktar mill-mudelli prestiġjużi tal-oratorja sagra Taljana, b'mod li dawn tal-aħħar kienu, għall-predikaturi lokali, punt ta' riferiment importanti. Barra minn hekk, bejn il-letteratura sagra Maltija u dik Taljana twieldet rabta interessanti. Din il-konstatazzjoni tippermettilna li ninkwadraw l-oratorja Maltija fil-kuntest iżjed wiesa' tal-letteratura sagra Ewropea, b'mod partikolari b'riferiment mill-qrib għal-letteratura sagra peninżulari jew għal dik tan-Nofsinhar tal-Italja.

L-affinità bejn il-predikaturi Maltin u dawk Taljani tas-sekli sbatax u tmintax

Il-predikazzjoni f'Malta bejn tmiem is-seklu sbatax u l-bidu tas-seklu dsatax ma tirrappreżentax biss forma ta' estensjoni tal-kultura reliġjuża Taljana, iżda wkoll aspett importanti li jappartjeni għad-dinja tal-elokwenza sagra tal-epoka. Effettivament, il-bosta predikaturi Taljani mhumiex sempliċement punt ta' riferiment għall-predikaturi Maltin, iżda wkoll mudell li ta' min jimitah sew fejn jidħol il-kontenut kif ukoll f'dak li jirrigwarda l-istil tal-kitba. Dan il-fenomenu huwa dovut b'mod partikolari għar-relazzjonijiet mill-qrib bejn

l-Ordni ta' San Ġwann u r-Renju taż-Żewġ Sqallijiet kif ukoll għall-formazzjoni eminentement Taljana tal-biċċa l-kbira tal-predikaturi Maltin. Milli jidher, sew dawn tal-aħħar kif ukoll il-predikaturi Taljani ma tantx jersqu lejn il-mudelli raffinati Franċiżi bħal Bossuet, Bourdaloue, Fénelon u Massillon. Dan huwa x'aktarx wieħed mil-limiti tal-paniġiristi Taljani kif ukoll ta' dawk Maltin minħabba l-fatt li jħallu lilhom infushom jikkundizzjonaw ruħhom mill-istil iperboliku tal-elokwenza Barokka, ikkaratterizzata minn sentenzi twal iżżejjed u mżejna b'ħafna kwotazzjonijiet bil-Latin kif ukoll b'diversi domandi retoriċi.

X'aktarx li l-punt ta' riferiment l-aktar prestiġjuż għall-predikaturi Maltin bħal Mifsud, Tolossenti, Vella u Baldacchino, jibqa' Paolo Segneri, jiġifieri l-oratur Taljan l-aktar awtorevoli tas-seklu sbatax. Apparti Segneri ta' min isemmi wkoll mudelli oħra importanti bħal Daniello Bartoli, li kellu l-opportunità li jipprietka darbtejn f'Malta bejn l-1645 u l-1648, u predikaturi oħrajn bħal Emanuele Orchi,[6] Giovanni Azzolini kif ukoll Sant'Alfonso Maria de' Liguori.

Il-fatt li l-predikaturi Maltin kellhom diversi mudelli Taljani tant importanti bħal Segneri jixhed l-aspirazzjoni tagħhom li ma jibqgħux magħluqa fl-ambjent rurali ta' art twelidhom u fl-istess ħin li jippruvaw ifasslu l-oratorja tagħhom fuq il-faxxinu u l-popolarità tal-omiletika Taljana.

Il-predikaturi Maltin ewlenin

Bejn it-tieni nofs tas-seklu sbatax u l-ewwel nofs tas-seklu dsatax, jispikkaw diversi predikaturi Maltin imżejna bi kwalitajiet stilistiċi notevoli. In-natura tal-kitbiet tagħhom tippermetti analiżi ta' xejra sew lingwistika kif ukoll semjotika. Dan ukoll jirrendi din ir-riċerka iktar interessanti.

F'dan l-istadju huwa xieraq li nitkellmu dwar numru ta' esponenti tal-kleru f'Malta li ddistingwew ruħhom fil-predikazzjoni.

Il-Karmelitan Antonio Agius

Fost il-Karmelitani magħrufa li taw kontribut siewi fil-qasam tal-predikazzjoni fit-tieni nofs tas-seklu sbatax insibu lill-Patri Antonio Agius li, fost l-oħrajn, kiseb il-lawrja ta' Majjistru fil-Fakultajiet tal-Filosofija u tat-Teoloġija u ngħata l-kariga prestiġjuża ta' Konsultur tat-Tribunal tal-Inkwiżizzjoni. Ta'

min jgħid li fl-Archivio Segreto Vaticano nsibu l-manuskritt tal-prietka tiegħu li kien ippronunċja fil-knisja parrokkjali ta' San Lawrenz il-Birgu fix-xahar ta' Settembru tal-1663 fl-okkażjoni tal-preżentazzjoni u tal-pubblikazzjoni tal-editti tal-Papa rigward it-Tribunal tas-*Santo Ufficio*.

F'din il-prietka, Agius jidher effikaċi mhux biss għaliex jagħraf u jifhem tajjeb id-diversi karatteristiċi tal-ambjent Malti, iżda wkoll għaliex juri ħila u komunikattiva liema bħalha biex jikseb l-attenzjoni sħiħa tas-semmiegħa.

Għall-kuntrarju ta' bosta predikaturi oħra, minħabba r-responsabilità tiegħu fi ħdan l-imsemmi Tribunal, il-kompitu tiegħu mhuwiex sempliċement li jagħmel opra ta' edifikazzjoni spiritwali, iżda li jagħmel ħiltu sabiex tkun rispettata l-awtorità tal-Inkwiżizzjoni. Ma jistax jonqos li dan jikkundizzjona mhux ftit l-aġir tal-fidili u saħansitra l-istess rwol tal-predikatur. Fil-fatt, il-mod kif jikkomunika jirriżulta xi ftit jew wisq prudenti, u dan jinfluwenza l-kontenut u l-istil tiegħu, tant li dawn jidhru f'mumenti twal pjuttost xotti, prevedibbli u ripetittivi. Wara kollox, il-prijorità ewlenija tiegħu tibqa' dik li jafferma l-awtorità u l-figura istituzzjonali li jirrappreżenta. Għaldaqstant m'hemmx riskju li l-udjenza tibqa' ddiżappuntata proprju għaliex tista' tifhem li din ta' Agius mhix eżattament prietka bħall-oħrajn, iżda okkażjoni ferm partikolari li ma tistax tkun l-esperjenza pjaċevoli li l-fidili kienu normalment imdorrija jgawdu bis-saħħa tat-tradizzjoni retorika Barokka.

L-oratorja tad-Dumnikan Antonino Borg

Lejn l-aħħar tas-seklu sbatax spikkat il-figura ta' oratur Dumnikan, Antonino Borg, li ħallielna xi kitbiet li ġew miġbura minn Ignazio Saverio Mifsud fil-kollezzjoni tal-*Istromata*.

L-ewwel ma nsibu hija biss parti minn paniġierku ddedikat lil Santa Venera. Naturalment l-oratur ma jonqosx li jiffoka l-attenzjoni tiegħu fuq il-ħajja, il-mewt u l-mirakli ta' qaddisa li, effettivament, dwarha għad ma għandniex provi storiċi ċerti li eżistiet tassew. Wara kollox, Borg mhux obbligat li jsegwi l-verità xjentifika peress li l-intenzjoni tiegħu hi li jipprovdi lis-semmiegħa taħlita ta' pjaċir, ta' stagħġib (tipiku tal-elokwenza Barokka) u ta' katarsi. Għall-predikatur, l-eżaltazzjoni ta' din il-qaddisa hija evidentement mezz u mhux l-għan aħħari fih innifsu. Fil-fatt, l-iskop ewlieni tiegħu jibqa' dak li jisħaq fuq l-indiema sħiħa tal-fidili bħala kundizzjoni indispensabbli għall-kisba tal-purifikazzjoni spiritwali.

Xogħol ieħor interessanti ta' Borg huwa l-paniġierku għall-aħħar tas-sena 1699. B'kuntrast mal-prietka preċedenti tal-istess awtur, hawnhekk l-istil tal-oratur jidher iktar mexxej. Fost l-oħrajn tispikka l-karatteristika li jfittex li jgħallem u fl-istess waqt li jimpressjona lill-udjenza. Effettivament, dan it-tip ta' oratorja huwa essenzjalment ta' natura ripetittiva bħall-biċċa l-kbira tal-prietki ta' dak iż-żmien. Iżda l-element ta' ripetizzjoni, f'dan il-kuntest, huwa mezz effikaċi ta' persważjoni kif ukoll ta' meditazzjoni bis-saħħa tat-tendenza tal-predikatur li jidderieġi l-attenzjoni tas-semmiegħa fuq l-istess xbihat u fuq l-istess espressjonijiet. B'dan il-mod, Borg jirnexxilu jsammar lill-fidili tant li dawn tal-aħħar iħossuhom parti mir-rappreżentazzjoni xenika u teatrali li tikkaratterizza l-elokwenza prettament Barokka. Barra minn hekk, l-istess oratur jagħmel ħiltu kollha biex jisfrutta l-irwol tiegħu ta' komunikatur privileġġjat f'soċjetà, bħal dik Maltija, li bejn is-sekli sbatax u tmintax kienet għadha marbuta ma' kultura prevalentement orali.

Borg jibni l-argumentazzjonijiet tiegħu billi jirrikorri għal-loġika kif ukoll għal numru ta' sofiżmi. Fl-istess waqt ma jiddejjaqx li jesprimi l-ħsibijiet astratti u personali tiegħu, basta jaċċentwa l-poter ta' seduzzjoni fil-konfront tal-udjenza. Ta' min jinnota t-tendenza tal-oratur li jibni d-diskors tiegħu fuq forma partikolari ta' razzjonaliżmu Nisrani, ispirat mill-indirizz filosofiku u teoloġiku ta' Santu Wistin. Barra minn hekk, Borg iħares lejn il-figura ta' San Pawl bħala punt ta' riferiment ewlieni sabiex iħeġġeġ fil-qlub tal-fidili sentimenti ta' vera gratitudni lejn Alla. Tispikka wkoll l-għażla ta' diversi kwotazzjonijiet bibliċi li jikkontribwixxu biex isawru b'mod effikaċi l-aspetti tematiċi u kontenutistiċi kif ukoll biex jolqtu s-sensibilità tal-fidili preżenti. Ta' min jgħid li fl-elokwenza tiegħu, Borg juża l-Latin b'mod strateġiku u programmat biex juri l-erudizzjoni wiesgħa tiegħu. Fl-istess ħin, fil-kwotazzjonijiet bil-Latin, l-istess nozzjonijiet prefabbrikati huma ripetuti bis-saħħa ta' bosta frażijiet maħsuba apposta biex jimpressjonaw lis-semmiegħa.

Skont ir-reġista u teoriku Amerikan Richard Schechner, id-drammaturġija ortodossa – it-teatru ta' testi letterarji rrappreżentati fi spazji riġidament strutturati għall-pubbliku li bilkemm jiċċaqlaq, li jirrakkonta stejjer daqslikieku qed iseħħu għal ħaddieħor – ma jissodisfax il-ħtiġijiet ta' bosta nies, ħtiġijiet qodma daqskemm huwa qadim it-teatru, li jgħaqqdu r-ritwal mad-divertiment.[7] Issa, jekk napplikaw l-opinjoni ta' Schechner għall-qasam tal-predikazzjoni b'mod ġenerali u għall-oratorja ta' Borg b'mod partikolari, huwa possibbli li nintebħu b'sitwazzjoni simili għal dik ta' teatru li fih tieħu ħajja l-hekk imsejħa drammaturġija ortodossa. Effettivament, il-paniġierku għandu l-istess sura

ta' rappreżentazzjoni teatrali u bħallikieku dan jingħad ġewwa teatru veru u proprju, l-ispazji ġol-knisja huma wkoll riġidament strutturati.

L-aspett l-aktar importanti fl-osservazzjoni ta' Schechner jirrigwarda l-atteġġjament prattikament immobbli tal-udjenza. Apparti l-fatt li l-fidili waqt il-prietka, eżatt bħall-pubbliku waqt spettaklu teatrali, huma obbligati li jisimgħu fis-skiet, il-fatt li ma jitħarrkux huwa inevitabilment enfasizzat bis-saħħa tal-effikaċja oratorja li tikseb dimensjoni ipnotika.

Rigward il-kombinazzjoni tal-element tar-ritwal ma' dak tad-divertiment, huwa evidenti li l-predikatur iħossu xi ftit jew wisq fid-dmir li, biex ngħidu hekk, jirrikompensa l-preżenza tal-fidili permezz ta' esibizzjoni pjaċevoli u denja tal-isem u tal-irwol tiegħu. Interessanti li wieħed jinnota li l-istess fidili huma, f'ċertu sens, manipulati, tant hu hekk li jispiċċaw biex iħalltu l-ispettakolarizzazzjoni tal-elokwenza mal-ħtiġijiet reali tagħhom ta' kuljum.

Minkejja li m'għandux l-istess awtorevolezza u l-istess prestiġju dovuti għall-konsulent tas-*Santo Ufficio* bħal Antonio Agius, Borg jikseb xorta waħda awtorità dinjituża bis-saħħa tal-elokwenza ħajja tiegħu. Mill-banda l-oħra, Agius u Borg jirrappreżentaw żewġ tipoloġiji testwali ferm differenti. Effettivament, filwaqt li Agius jibqa' l-aktar marbut mal-iskemi riġidament prefabbrikati u ddettati mill-funzjoni istituzzjonali tiegħu, Borg jidher iktar ħieles li jesprimi liberament il-ħsieb tiegħu. Barra minn hekk, iż-żewġ predikaturi jibqgħu figuri importanti fil-kuntest tal-oratorja sagra Maltija ta' tmiem is-seklu sbatax.

L-elokwenza ta' Giovanni Battista Tolossenti

Tolossenti jibqa' wieħed mill-iktar predikaturi raffinati fl-ewwel nofs tas-seklu tmintax. Huwa kiseb fama kbira bis-saħħa tal-prietki li għamel fil-Konkatidral ta' San Ġwann li f'dak iż-żmien kien jirrappreżenta wieħed mill-ambjenti kulturali u reliġjużi l-iżjed prestiġjużi f'Malta. Dan il-fatt żgur li influwenza mhux ftit l-oratorja tiegħu għaliex kull min kellu x-xorti li jipprietka mill-pulptu ta' San Ġwann ma kienx ifittex biss l-edifikazzjoni, iżda wkoll li jissodisfa lill-Kavallieri li kienu mdorrijin jisimgħu tip ta' oratorja partikolarment riċerkata u pjaċevoli. Apparti r-raffinatezza stilistika tiegħu, Tolossenti għaraf jiddistingwi ruħu wkoll għall-kapaċità ta' finzjoni li hija marbuta mat-tendenza tipikament Barokka li tagħmel mill-oratorja rappreżentazzjoni teatrali. Tajjeb hawnhekk li nfakkar li f'Malta l-predikazzjoni baqgħet tħaddan, tul is-seklu tmintax, karatteristiċi eminentement Barokki.

Fost ix-xogħlijiet l-iktar importanti ta' Tolossenti[8] jispikka l-paniġierku ċelebri bl-isem ta' "Il mago divino" ad unur tat-Tawmaturgu u Isqof San Girgor, pronunċjat fl-imsemmi Konkatidral fl-1715. Naturalment, fl-isem tal-paniġierku ninnotaw li l-kelma Taljana *mago* titlef, f'dan il-kuntest, il-konnotazzjoni ta' "saħħar" biex takkwista tifsira prettament reliġjuża. Il-predikatur jislet il-kwalitajiet tat-Tawmaturgu b'ton ta' eżaltazzjoni u bi stil pittoresk u jimmaġina li jidħol fi speċi ta' djalogu mal-qaddis fejn jeżortah li jsib il-kenn tiegħu f'dik li hu jsejħilha "solitudni sigrieta" u wara, filwaqt li jdur fuq l-udjenza, jintelaq kompletament fi ħdan is-sens ta' stagħġib sabiex jilħaq l-iskop tiegħu. Iżda dan mhuwiex stagħġib komuni, iżda stagħġib profond intiż biex ipoġġi fiċ-ċentru tal-attenzjoni tal-fidili l-fażijiet ewlenin tal-itinerarju Gregorjan. F'dan il-kuntest, il-figuri ta' Marija u Ġwanni jidhru bħala simboli ta' gwida spiritwali għat-Tawmaturgu kif ukoll bħala strument ta' elevazzjoni għall-imħuħ u għas-sensi tas-semmiegħa.

Huwa interessanti li wieħed josserva li fl-eżaltazzjoni tal-hekk imsejħa "meravilji tat-Tawmaturgu", insibu aspett mhux komuni. Effettivament, l-oratur jisfrutta taħlita ta' ammirazzjoni u biża' tax-xitan fil-konfront tal-qaddis, bħallikieku jrid jimplika li dan tal-aħħar irnexxielu saħansitra jġib qbil bejn kulħadd dwar l-għemejjel tal-għaġeb tiegħu. Insomma, Tolossenti ma jiddejjaqx jiskomoda lill-Prinċep tad-dlamijiet biex jenfasizza dawk li suppost huma l-għemejjel eċċezzjonali tat-Tawmaturgu.

Waqt li jieħu spunt mill-bosta mirakli tat-Tawmaturgu, il-predikatur juża deliberatament l-espressjoni alluživa *teatro di meraviglie*, teatru ta' għemejjel tal-għaġeb. Effettivament, din l-espressjoni emblematika tirreferi mhux biss għall-fama tal-hekk imsejjaħ *Mago Divino* jew "Saħħar Divin", iżda tirreferi wkoll, metaforikament, għat-teatru veru u proprju (f'dan il-każ, għall-ambjent sabiħ u spettakolari tal-Konkatidral ta' San Ġwann) li fih l-oratur huwa l-protagonist li jpaxxi lis-semmiegħa bis-saħħa tal-elokwenza effikaċi tiegħu.

Fil-prietki morali tal-istess awtur, pronunċjati fil-Ħdud tal-Avvent tal-1743 dejjem fl-istess Konkatidral, din id-darba fil-preżenza tal-Gran Mastru Pinto, ninnutaw maturazzjoni stilistika notevoli. Il-fatt li l-istess Gran Mastru jippresjedi f'dawn il-prietki jwassal lil Tolossenti biex mhux biss juri sens ta' gratitudni, iżda wkoll ton enkomjastiku.

Fil-prietka li ġġib l-isem "Sopra la Bontà e Giustizia di Dio", l-oratur juri ħakma sew tal-lingwa kif ukoll tal-arti retorika. Fl-istess waqt juri l-ħila li jaffronta b'determinazzjoni s-suġġett tal-prietka u naturalment is-sens ta' mistennija tal-udjenza. Tolossenti jintefa' b'ruħu u ġismu fil-biċċa xogħol

li għandu quddiemu u jasal biex jieħu xejra issa ta' attur, issa ta' poeta u, bis-saħħa tal-paniġierku li kien għamlu famuż, issa ta' saħħar. B'hekk l-argumentazzjoni, minkejja li tibqa' ispirata minn testi sagri, issir pretest u strument ta' divertiment. Għaldaqstant, il-predikatur jinħakem minn ħeġġa liema bħalha li biha jsaħħar lil dawk preżenti u filwaqt li jindirizza mhux sempliċement lill-fidili iżda lill-midinbin b'mod partikolari, juri li jagħraf tajjeb il-miżerja psikoloġika tal-bnedmin imtebbgħa mis-sens ta' ħtija. Fl-istess waqt joħloq kuntrast interessanti bejn ir-ras iebsa tal-istess midinbin u l-paċenzja u l-ħniena divina bla tarf.

Costanzo Vella

Vella jibqa' ċertament wieħed mill-predikaturi l-aktar importanti ta' żmienu. Mill-banda l-oħra, tiegħu waslulna biss frammenti ta' prietki u għalhekk huwa prattikament impossibbli li wieħed janalizza r-repertorju tiegħu bl-istess mod kif jista' jsir fir-rigward tax-xogħlijiet tal-predikaturi l-oħra. Iżda l-manuskritti tiegħu jibqgħu punt ta' riferiment speċjalment fejn tidħol l-erudizzjoni. Iktar siewja tidher it-tendenza ta' Vella li jżid, fit-tarf tal-paġni, didaskaliji interessanti dwar ix-xenografija li jrid jaddotta fil-prietki tiegħu. Dan nistgħu nsejħulu kontribut siewi fil-qasam tas-semjotika li fil-predikazzjoni jibda jidher fis-seklu tmintax u li predikaturi bħal Tolossenti u Mifsud jisfruttaw fl-aspett teatrali sew fil-finzjoni kif ukoll fl-użu speċifiku tal-vuċi.

F'wieħed mill-frammenti jew biċċiet ta' prietki li nsibu fil-kollezzjoni msemmija *Selva Santorale*, tispikka riflessjoni fuq il-Passjoni u b'mod partikolari jakkwistaw rilevanza l-karatteristiċi tipiċi tal-hekk imsejħa *exempla*, ispirati minn rakkonti qosra ta' diversi ġrajjiet storiċi jew aġografiċi. Huwa probabbli li Vella, fil-mument li kien jippronunċja l-prietki tiegħu, kien jiżviluppa l-konsiderazzjonijiet telegrafiċi li ħallielna. Jibqa' l-fatt illi l-espożizzjoni tiegħu tipprivileġġja, evidentement, siltiet partikolarment qosra, speċi ta' fotogrammi kkaratterizzati minn sinteżi effikaċi. Dan joħloq kuntrast mal-istil tal-biċċa l-kbira tal-kontemporanji tiegħu li bosta drabi kienu jħobbu jtawlu żżejjed ir-riflessjonijiet tagħhom.

Karatteristika li nsibu fil-kitbiet ta' Vella u li mhix komuni fi predikaturi oħra ta' żmienu, tirrigwarda t-tendenza li wara kull kwotazzjoni, pereżempju dawk meħudin mill-Vanġelu, tingħata l-indikazzjoni preċiża mhux biss tal-evanġelista, iżda wkoll tal-kapitlu u tal-vers.

Kif għidt qabel, m'hemmx dubju li wieħed mill-aspetti l-aktar interessanti fil-manuskritti ta' Vella huwa l-kontribut tiegħu fil-qasam tas-semjotika bis-saħħa ta' ċerti didaskaliji xenografiċi li jikkonfermaw in-natura riċerkata tal-omiletika Barokka u post-Barokka. Sejjer nagħti eżempju biex nillustra l-importanza tal-kunċett tal-komunikazzjoni kif ukoll ta' elementi teatrali li jenfasizzaw id-drammatiċità ta' ċerti mumenti tal-Passjoni. Il-predikatur sikwit ipinġi kurċifiss, pereżempju wara li jsemmi l-mewt, u fit-tarf tal-paġna jikteb b'mod espliċitu, donnu biex ifakkar lilu nnifsu, biex f'dak il-mument partikolari tal-prietka jesebixxi l-istess kurċifiss. B'dan il-mod, Vella jaġixxi eżattament bħal attur li jsegwi fedelment l-iskritt tiegħu. Din il-karatteristika għandha importanza notevoli f'tip ta' predikazzjoni li biss fl-apparenza timmira l-aktar għall-edifikazzjoni, sewwasew il-għaliex wisq drabi tissarraf b'mod deliberat u riċerkat fi spettakolarizzazzjoni tal-istess oratorja kif ukoll tal-karatteristiċi xenografiċi u reċitattivi tad-diversi predikaturi.

Sezzjoni qasira oħra tal-manuskritt ta' Vella ġġib l-isem ta' "Orazione nell'Orto". Hawnhekk Vella huwa impenjat li jirrappreżenta b'mod realistiku u fl-istess ħin drammatiku n-natura divina u umana ta' Kristu. Il-predikatur jiddeskrivi b'mod dettaljat u ħaj ix-xena li kważi tagħha huwa xhud dirett. Effettivament, id-drammatiċità tax-xena hija tant profonda li kważi twaqqaf il-ħin u tirrappreżenta x-xbieha intensa tal-orazzjoni fl-Ort tal-Ġetsemani. Konxju tas-seħer li jista' jeżerċita bis-saħħa tal-preżenza viżiva tad-demm, il-predikatur jagħżel li jdum apposta jiddeskrivi l-immaġni impressjonanti tal-għaraq tad-demm ta' Kristu.

Għall-kuntrarju tal-kontemporanji tiegħu, Vella jesprimi ruħu b'ton distakkat. Fil-fatt, fir-riflessjonijiet tiegħu m'hemmx lok għal-lokuzzjonijiet interjettivi. Dan għaliex ma jurix li jistagħġeb u lanqas jeżorta lill-udjenza biex tħoss l-istess sentiment, b'kuntrast mal-biċċa l-kbira tal-oraturi tal-epoka.

L-oratorja ta' Ignazio Saverio Mifsud

Għalkemm Mifsud x'aktarx huwa iktar magħruf għall-prietki bil-Malti li l-ħabib tiegħi Joe Zammit Ciantar analizza b'ħila u reqqa kbira,[9] ta' min jgħid li fil-prietki bit-Taljan, Mifsud ma jurix kwalità inferjuri. Anzi, fil-fehma tiegħi, jirnexxilu juri kapaċità notevoli li jgħaddi mill-prietki bil-Malti għal dawk bit-Taljan mhux biss b'mod effikaċi, iżda wkoll billi juri ħakma tal-ilsien Taljan.

Fil-paniġierki bit-Taljan li Mifsud ħallielna bejn l-1740 u l-1754, tispikka l-personalità awtorevoli tiegħu kif ukoll il-predispożizzjoni teatrali ta' oratur li kapaċi jċaqlaq lis-semmiegħa minkejja l-età żgħira tiegħu. Naturalment huwa wkoll iċedi għat-tentazzjoni, tipika tal-oratorja Barokka, li jtawwal iżżejjed fl-espożizzjoni tiegħu kif ukoll li jirrikorri sikwit għal stil iperboliku. Min-naħa l-oħra, fil-biċċa l-kbira tal-kitbiet tiegħu jispikka mhux tant dak li jgħid, iżda sewwasew il-mod kif jgħidu.

Waħda mill-karatteristiċi ta' Mifsud hija li jiddrammatizza s-suġġett tal-prietki. Dan jidher b'mod evidenti anki mill-istess titli tal-paniġierki li fihom tispikka l-kelma *duello*, bħal pereżempju "Il duello tra Sapienza e Santità" kif ukoll "Il duello tra Gesù e Francesco". F'dan tal-aħħar però nsibu kuntrast mhux tas-soltu bejn Ġesù u San Franġisk. Fil-fatt, ħadd ma tiġih f'moħħu l-iċken kontrappożizzjoni bejn dawn iż-żewġ figuri proprju għaliex San Franġisk jispira ruħu min-Nazzarenu b'mod tant eżemplari li jidher qisu l-*alter ego* naturali tiegħu. Iżda l-għażla ta' dan it-titlu għandha l-iskop li ġġiegħel lill-udjenza tistagħġeb saħansitra qabel ma l-istess Mifsud jintroduċi l-paniġierku. B'hekk nistgħu nosservaw il-ħila tal-awtur li jisraq l-attenzjoni sħiħa tan-nies preżenti.

Fil-paniġierku li jġib l-isem ta' "Il Miracolo triplicato", iddedikat lil San Luqa Evanġelista u ppronunċjat fit-18 ta' Ottubru 1741 fil-knisja konventwali ta' San Franġisk, il-Belt, insibu aspetti ferm interessanti marbuta mal-arti tar-reċitazzjoni li huma fl-istess waqt relatati mal-qasam tas-semjotika. F'ħin minnhom Mifsud jikteb: "*Qui i*[10] *muta voce, come se fosse aliena e bassa*",[11] jiġifieri "hawnhekk inbiddel il-vuċi, bħallikieku kienet barranija u baxxa". Immedjatament wara, eżattament ħdejn kwotazzjoni bil-Latin, wieħed jista' jilmaħ impinġija id ċkejkna sabiex tiġbed l-attenzjoni tal-qarrej fuq punt partikolari tat-test. Ta' min jinnota li wara l-kliem li jrid jinqara b'ton baxx ħafna, l-oratur iżid nota bejn il-parentesi: "*Si ripiglia la voce*",[12] jiġifieri "nirritorna għall-vuċi normali". Din l-istrateġija tiġi pperfezzjonata waqt li l-oratur jindirizza direttament lis-semmiegħa. Fil-battuti finali tal-paniġierku, Mifsud jirrikorri għal mezzi oħra li jikkonfermaw it-tendenza tiegħu għall-elokwenza riċerkata, intiża biex taħsad lill-fidili. F'dan il-kuntest jispikkaw minn banda bosta domandi retoriċi; mill-banda l-oħra, it-tentattiv apparenti tal-predikatur li jikkonsla lil dawk preżenti, jissarraf fil-ħtieġa li jqanqalhom bis-sħiħ. Insomma l-oratur juri l-ħila li jorkestra diversi elementi teatrali bil-għan li jmiss is-sensibilità tal-fidili, li min-naħa tagħhom huma destinati li jkunu soġġetti għall-faxxinu tal-elokwenza irreżistibbli tiegħu.

F'paniġierku ieħor ippronunċjat fil-knisja tal-Lunzjata l-Birgu fid-29 ta' April tal-1754, meta jiġi biex jirrakkonta l-ġrajjiet ewlenin tal-martri San Pietru, magħruf ukoll bħala Fra Pietru ta' Verona, Mifsud juża ton ikkaratterizzat minn ċerta sempliċità u fl-istess ħin jirrikorri għal kronistorja b'togħma ta' aġografija. Dan l-istil ifakkar il-kronaka li ġġib l-isem ta' *Il Giornale Maltese* li l-istess Mifsud kiteb bejn l-1740 u l-1765. Dan tal-aħħar huwa dokument storiku ta' importanza liema bħalha li jixbah f'diversi aspetti wieħed mix-xogħlijiet ewlenin ta' Ludovico Antonio Muratori, jiġifieri *Annali d'Italia*.[13]

Fil-paniġierku tiegħu, Mifsud isegwi fedelment it-tendenza tal-elokwenza Barokka li tipprivileġġja stil iperboliku, tant li jqis lill-qaddis bħala balward erojku u l-iktar importanti tal-fidi Nisranija fil-peniżola Taljana. Barra minn hekk, f'mument partikolari, Mifsud jilgħabha li mhux qed jinduna għalkollox kemm irnexxielu jikkonvinċi lill-udjenza u fl-istess waqt bilkemm ma jidhirx sorpriż bin-narrazzjoni tiegħu stess. Effettivament, il-paniġierku tiegħu huwa marbut mal-għan li jsaħħar lill-fidili, tant li sabiex jilħaq għalkollox l-iskop tiegħu jasal saħansitra biex jistagħġeb bih innifsu. Għal din ir-raġuni, mhux b'kumbinazzjoni li jirreferi għall-hekk imsejħa "*ammirabili prediche e missioni*" tal-qaddis, sewwasew għaliex Mifsud donnu jieħu spunt biex jimplika speċi ta' analoġija narċisistika bejn l-elokwenza tal-martri u l-elokwenza tiegħu stess. Iżda minkejja l-kapaċità ta' finzjoni sottili ta' Mifsud, jidher ċar li l-għan aħħari tiegħu huwa li jitfa' dawl fuq il-karatteristiċi ewlenin tal-qaddis li jagħmluh, f'għajnejn dawk preżenti, figura tassew speċjali u mirakoluża.

Jekk minn banda l-oratur jidher parzjalment influwenzat mill-istil tal-epoka, mill-oħra ma jirnexxilux, almenu f'din iċ-ċirkustanza, li jaħbi l-limiti tiegħu. Għalhekk rari niltaqgħu ma' siltiet narrattivi u deskrittivi interessanti. Iżda dawn il-limiti stilistiċi jagħtuh bixra, biex ngħid hekk, iktar umana u għaldaqstant iktar kredibbli fil-funzjoni edifikatriċi tiegħu. Kollox ma' kollox, huma proprju dawn l-aħħar ingredjenti li jippermettulu li jwettaq dekorożament il-funzjoni tiegħu. Jibqa' però paradossali l-fatt li, ħdejn l-ewwel paniġierki tiegħu, miktuba bosta snin qabel, ma jidhirx li Mifsud għamel xi qabża konkreta fil-kwalità tal-elokwenza. Anzi, l-ironija hi li matul l-hekk imsejjaħ perjodu ta' apprendistat, jirriżulta prattikament impekkabbli, mentri fil-perjodu tal-maturità sħiħa tiegħu ma jonqosx li juri 'l hawn u 'l hemm diversi limiti.

Iżda, biex inkunu għidna kollox, ħdejn il-biċċa l-kbira tal-predikaturi, Mifsud jibqa' komplessivament wieħed mill-ftit oraturi mżejna bil-kwalitajiet kollha neċessarji bis-saħħa ta' inventiva superjuri kif ukoll bis-saħħa ta' repertorju mill-iktar vast. Barra minn hekk, l-oratorja tiegħu tixhed bosta drabi passjoni

ħajja u entużjażmu liema bħalu. Dawn il-karatteristiċi jikkontribwixxu biex jikkompensaw għall-biċċa l-kbira tan-nuqqasijiet tiegħu.

Mill-*punto di vista* stilistiku u speċjalment fir-rigward tal-hekk imsejħa *foga oratoria*, Mifsud juri affinità interessanti ma' oraturi ewlenin Taljani bħal Francesco Panigarola u l-aktar fil-konfront ta' Cornelio Musso, għalkemm dawn tal-aħħar jappartjenu għal tmiem is-seklu sittax.[14]

Kollox ma' kollox, Mifsud, flimkien maż-żewġ oraturi tal-istess seklu li tkellimna dwarhom qabel, jiġifieri Tolossenti u Vella, jidher ikkaratterizzat minn erudizzjoni klassikeġġanti kif ukoll minn komunikattiva effikaċi u minn elokwenza spettakolari, dekorattiva u teatrali fl-istess ħin. Naturalment wieħed jista' faċilment jikkonstata, fl-analiżi tat-testi ta' dawn il-paniġierki, xibka interessanti ta' influssi lingwistiċi u letterarji li l-biċċa l-kbira tagħhom jirriżultaw ta' oriġni Taljana.

L-oratorja ta' Francesco Saverio Baldacchino

Bejn tmiem is-seklu tmintax u l-bidu tas-seklu dsatax tispikka l-figura tal-oratorjan Francesco Saverio Baldacchino li minn kmieni ntefa' fil-kitba ta' bosta paniġierki li l-biċċa l-kbira tagħhom huma bit-Taljan. Li jolqotni f'Baldacchino mhix biss il-kwantità impressjonanti ta' kitbiet li ħallielna li wħud minnhom ġew ippubblikati u analizzati minn Victor Xuereb kif ukoll minn Oliver Friggieri,[15] iżda l-livell għoli tal-kitba tiegħu, ikkaratterizzata minn ħakma eċċellenti tar-retorika kif ukoll minn espożizzjoni ferm effikaċi. Jixraq għalhekk li nissofferma ruħi fuq uħud mix-xogħlijiet tiegħu li jiddistingwu ruħhom proprju għal dawn il-karatteristiċi.

Fil-paniġierku ddedikat lill-Assunta fl-1798, Baldacchino jiddeskrivi b'entużjażmu x-xena gawdjuża tal-wasla ta' Marija fis-sema. Ma jistax jonqos li d-deskrizzjoni tkun miżgħuda b'elementi mistiċi, għalkemm l-aktar li tolqotna hija x-xejra kemxejn fantastika akkumpanjata minn karatteristiċi tipiċi tal-ħolm u tal-ħrejjef. F'dan l-affresk poetiku, l-espożizzjoni tissarraf f'taħlita sublimi ta' dawl u ta' mużika li tfakkarna fir-rappreżentazzjoni li Dante jagħti tal-Ġenna. Dan kollu huwa intiż biex joħloq fis-semmiegħa kif ukoll fl-erwieħ tal-beati sens profond ta' stagħġib li huwa enfasizzat mill-predikatur bis-saħħa ta' bosta esklamazzjonijiet.

Mill-perspettiva tal-analiżi tal-komunikazzjoni, l-elokwenza ta' Baldacchino tirriżulta interessanti għaliex turi ħila mhux komuni fit-teknika deskrittiva

u narrattiva b'mod li tippreżenta, biex ngħid hekk, serje ta' fotogrammi tal-ġrajja, daqslikieku qiegħda tiftaħ bil-mod il-mod speċi ta' mrewħa. Din it-teknika hija partikolarment effikaċi għaliex minn banda tirrendi l-oratorja iżjed rikka, mill-oħra tpaxxi lis-semmiegħa. Barra minn hekk, Baldacchino joħloq gradazzjoni ta' xbihat delikati li jagħraf jisfrutta tajjeb biex jaċċentwa l-eċċezzjonalità ta' din il-ġrajja. L-istess espressjonijiet ta' stagħġib profond min-naħa tal-predikatur bħal "*Oh che bel vederla passare come Regina* [...], *sentirsi da tutti salutare con titoli sì maestosi*", huma intiżi biex iqanqlu fis-semmiegħa sensazzjonijiet simili.

Wara tispikka dehra mill-isbaħ li tiġbor fiha t-tratti tipiċi ta' rappreżentazzjoni mibnija apposta biex tistimula reazzjoni partikolari. Fid-deskrizzjoni ta' din id-dehra, Baldacchino tistħajlu xhud privileġġjat, tant li jindika b'mod preċiż dak li l-Madonna rat u semgħet ("*Vede Maria nel secondo ordine numero innumerabile di principati, di podestà e dominazioni, che sono angeli più belli e più nobili, li vede inchinarsi tutti*"; "*ode Ella li Troni, li Cherubini e li Serafini gridare tutti con dolce armonia la voce di viva e gloria di questa loro Signora*"). Interessanti anki l-enfasi tal-predikatur li tieħu xejra insistenti u ossessiva għaliex itenni l-ħin kollu l-espressjoni "*che bel vederla*". Dan kollu jwassal bla dubju biex isaħħaħ il-kredibilità tiegħu f'għajnejn is-semmiegħa. Bl-istess mod, Fabrizio Giano, fix-xogħol tiegħu "Ragionamento sopra Nostra Signora di Monte Allegro", pronunċjat f'Rapallo u riprodott minn Baldacchino fl-istess manuskritt, jikteb:

> *Ed oh sempre cara e sempre soavissima ricordanza! A me par di vedere, oh Signori, quel vezzoso drappelletto di angeli* [...], *a me par, dico, di vederli spiccar dalle immeritevoli piagge spedito il volo e i vasti campi dell'aria trascorrendo tener sempre in Maria fisso lo sguardo* [...]: *e a me par di vedere l'augusta e pietosa Reina con dolce cenno ritenerne il corso* [...].[16]

Minkejja li mhix magħrufa d-data ta' din il-kitba, xorta waħda jibqa' dokument importanti li x'aktarx kien wieħed mill-mudelli tal-oratur Malti. Apparti l-kelmiet evokattivi inizjali ta' xejra prettament Leopardjana ("*sempre cara* [...] *soavissima ricordanza*"), tidher ċara l-affinità bejn iż-żewġ predikaturi fil-mument li huma trasportati f'dehra axxetika li kważi tippreżenta t-tratti tipiċi ta' estażi.

Fil-paniġierku tal-1810, iddedikat lill-Madonna tal-Isperanza, jidher li Baldacchino laħaq ċerta maturità mhux biss anagrafika iżda wkoll stilistika.

F'dan il-paniġierku, l-iskop tal-predikatur huwa li joħloq xbieha partikolari tal-Verġni, xbieha mimlija qawwa u faxxinu tal-għaġeb. Sabiex jilħaq dan il-għan, l-oratur jirrikorri għall-ħila oratorja li tippermettilu, pereżempju, li jilgħab fuq iż-żewġ sensi tal-kelma Taljana *vita*, "ħajja", ċoè l-ħajja ta' din l-art u dik eterna. Naturalment joħorġu evidenti sew il-messaġġ kif ukoll ir-relazzjoni bejn il-kawża u l-effett: id-devozzjoni fil-konfront tal-Omm tiggarantixxi r-rikompensa eterna. Probabilment iktar effikaċi tinstema' ripetizzjoni partikolari, ċoè "*è Madre di Dio*: *Est Mater Dei*", ripetizzjoni illi bis-saħħa tat-traduzzjoni bil-Latin, tikkontribwixxi biex tagħti lit-ton ċerta sakralità sottili. Interessanti wkoll il-fatt li Baldacchino jitkellem fl-ewwel persuna u b'hekk jammetti indirettament li huwa wkoll midneb fost il-midinbin. Din l-istqarrija tgħinu biex jitwaħħad ma' dawk preżenti, u dan il-fatt ċertament jagħtih xeħta iktar umana. Tidher għalhekk evidenti l-qabża kwalitattiva mwettqa mill-predikatur ħdejn it-tentattiv tiegħu ta' tnax-il sena qabel. Effettivament, din id-darba mhux biss jirnexxilu jevita ċerti imperfezzjonijiet kontenutistiċi u stilistiċi li kkaratterizzaw l-esperiment preċedenti, iżda juri wkoll il-ħila tiegħu bis-saħħa ta' komunikattiva effikaċi.

F'paniġierku ieħor, li jeħodna lura għas-sena 1819, iddedikat din id-darba lid-Duluri, Baldacchino joffrilna affresk uman li kapaċi jqanqal emozzjonalment u spiritwalment mhux biss lis-semmiegħa, iżda anki lill-qarrejja. Hawnhekk il-predikatur juri ħila mhux komuni fl-arti xenika u deklamatorja. F'din il-fażi inizjali tal-paniġierku jispikkaw ċerti karatteristiċi stilistiċi. Pereżempju ninnutaw kuntrasti vivaċi u fl-istess ħin interessanti ("*visitare prima i giusti colle sue divine dolcezze, poscia provarli colle amarezze*"; "*quanto più di grazie gli vuol arricchire, altrettanto di amarezze gli colma*"). Iktar interessanti tidher l-antiteżi sabiħa marbuta max-xorti ħażina li misset lill-Verġni Marija ("*dando in luce il suo divin pargoletto fra i giubili e lodi degli angeli*"; "*codesta gioia cambiaransi in un mare di tormenti*"). Minkejja din l-atmosfera ta' niket, ma tonqosx naqra frugħa min-naħa tal-oratur. Effettivament, il-preċiżazzjoni tiegħu rigward il-mod kif jittratta n-narrazzjoni tal-ġrajja, b'kuntrast ma' dak ta' oraturi oħra, ma tidhirx ħielsa minn element ta' narċisiżmu, tant li jistqarr testwalment: "*delle pene di questa Madre si favella con tale brevità*"; "*ho trovato d'aver detto quanto ne pote' dire; d'aver fatto la più lunga narrazione* [...]".

Meta jgħaddi biex janalizza l-forom komplessi li jikkaratterizzaw il-weġgħat tal-bnedmin, emblematikament rappreżentati mid-Duluri, Baldacchino jirnexxilu jkun konvinċenti mhux biss għaliex il-komunikazzjoni tirriżulta

edifikanti u mimlija erudizzjoni, iżda sewwasew għaliex jirnexxilu jesprimi forma ta' liriċità ferm apprezzabbli. B'mod partikolari tolqotna l-osservazzjoni li l-imħabba tal-ġenituri kollha fil-konfront ta' wliedhom, kif ukoll tal-qaddisin kollha u saħansitra tas-serafini, mhix ħlief dak li Baldacchino jsejjaħlu bħala "*un gelo a paragone dell'infocato amore di Maria verso Gesù*".

Ferm interessanti tidher l-esperjenza tat-tbatija kontemporanja tal-Iben u tal-Omm, b'mod li kważi waħda tidher riflessa fl-oħra. Il-passjoni ta' Kristu ssir b'dan il-mod, bis-saħħa ta' paralleliżmu psikoloġiku, il-passjoni ta' Marija. Il-paralleliżmu bejn id-dulur fiżiku ta' Ġesù u dak trawmatiku tal-Madonna jiżvolġi ruħu f'rappreżentazzjoni estremament umana tas-sofferenza l-iktar sublimi. Partikolarment sinifikattiva tirriżulta l-frażi kkaratterizzata minn negazzjonijiet qawwija segwiti minn daqstant affermazzjonijiet kuntrastanti ("*Non avea piaghe e delle piaghe provava il dolore* [...]; *non versava sangue, eppur del venarlo provava la pena*"). Dawn l-aħħar kelmiet jolqtuna b'mod partikolari għaliex jimplikaw li l-Verġni, bħall-Iben, ġarrbet hi wkoll it-tbatija, tant li tħossha, bħal Binha, mimlija dmija. Għaldaqstant hawnhekk nassistu għal identifikazzjoni emblematika tat-tbatija umana, ikkaratterizzata minn element qawwi ta' *pathos*.

Fil-kliem li Baldacchino jpoġġi f'ħalq il-Verġni, it-tonalità tinstema' Romantika bis-saħħa tal-kwadrett ta' qsim il-qalb kif ukoll tal-isfond espressament malinkoniku. Impronta oħra ta' xejra prettament Romantika tirrigwarda l-invokazzjoni impliċita tal-mewt, li tintiseġ minn doża qawwija ta' disperazzjoni profonda quddiem id-dehra inaċċettabbli iżda inevitabbli tal-mewt tal-Iben.

L-ikbar mertu ta' Baldacchino huwa li għaraf ma jillimitax ruħu għad-deskrizzjoni tal-karatteristiċi tad-Duluri, iżda għażel li janalizza d-diversi aspetti tal-passjonijiet umani. Probabilment l-aktar aspett interessanti jirrigwarda l-passaġġ mill-analiżi tad-diżorjentament partikolari tal-Madonna għall-analiżi tad-diżorjentament universali li jmiss lil kull wieħed u waħda minna.

Mill-analiżi tat-testi ta' Baldacchino toħroġ ċara s-sensibilità delikata tiegħu ta' xejra purament Romantika kif ukoll l-influwenza eżerċitata mix-xogħlijiet ta' Sant'Alfons Maria de' Liguori. L-oratorja ta' Baldacchino tibqa' sostanzjalment waħda mill-iktar importanti fix-xenarju tal-elokwenza Maltija bejn tmiem is-seklu tmintax u l-bidu tas-seklu dsatax, u dan huwa dovut għall-fatt li Baldacchino ma jillimitax ruħu għal għanijiet purament funzjonali, iżda f'mumenti partikolari jirnexxilu wkoll jikseb riżultati estetiċi interessanti u notevoli.

IT-TIENI TAQSIMA: ANALIŻI TA' ILLUSTRAZZJONIJIET QODMA TA' ORATURI MALTIN

Illustrazzjonijiet interessanti ta' żewġ predikaturi l-Belt fis-seklu 19

Fil-ġurnal Ingliż *The Graphic*, fil-ħarġa tat-22 ta' April tal-1876, insibu tpinġijiet interessanti li juru żewġ predikaturi waqt ir-rappreżentazzjoni tal-paniġierku tagħhom. Dawn l-istampi jikkonfermaw in-natura essenzjalment Barokka u teatrali tal-elokwenza reliġjuża li baqgħet tissokta f'Malta mingħajr waqfien għal madwar tliet sekli, jiġifieri bejn il-bidu tas-seklu sbatax u l-aħħar tas-seklu dsatax. Fin-nuqqas ta' immaġini fotografiċi, dawn l-illustrazzjonijiet jirrappreżentaw xhieda importanti u prezzjuża dwar l-atmosfera partikolari li kienet tikkaratterizza l-ispettakolarizzazzjoni tal-oratorja tal-epoka. L-illustrazzjonijiet juru l-effikaċja tal-lingwaġġ ġestwali (*body language*) tal-predikaturi, il-knejjes letteralment maħnuqa minn folla ta' fidili attenti (fil-biċċa l-kbira tagħhom nisa libsin l-għonnella) kif ukoll dawk l-elementi neċessarji li jsawru r-reċitazzjoni tal-predikaturi-atturi, bħal pereżempju l-kurċifiss kif ukoll il-palk li minn fuqu kienu jsammru u jpaxxu lis-semmiegħa u jdamdmu l-knisja bl-għajjat tagħhom. Ta' min jgħid li hawnhekk għandna żewġ xbihat emblematiċi sewwasew il-għaliex huma rappreżentattivi tax-xenarju li nsibu deskritt fil-biċċa l-kbira tal-knejjes f'Malta u fi mkejjen oħra qrib tagħna, waqt ir-reċitazzjoni tal-paniġierku. Ovvjament, kif jixhdu ż-żewġ illustrazzjonijiet, iktar mill-paniġierki fihom infushom jisirqu x-xena l-paniġiristi li huma tassew il-protagonisti assoluti ta' spettaklu mimli seħer li jnissel f'dawk preżenti taħlita ta' kurżità, stagħġib, tkexkix, indiema u, fl-istess ħin, ta' pjaċir uniku, tant li lanqas f'teatru veru u proprju ma kien jinstab bħalu. Dan għaliex l-elokwenza reliġjuża tal-epoka ma kenitx toffri rappreżentazzjoni sempliċement spettakolari, iżda kienet tinqeda b'mezzi ta' persważjoni u ta' divertiment sabiex taqdi l-funzjoni purament spiritwali u twassal lill-fidili għall-kisba tal-katarsi.

Dak li jimpressjonana l-iktar fid-dehra ta' dawn iż-żewġ oraturi huwa l-atteġġjament partikolari tagħhom: donnhom mitlufin f'estażi liema bħalha li tippermettilhom, minn banda, li jinterpretaw b'mod eżemplari l-irwol ta' komunikaturi privileġġjati f'komunità ddominata mill-preżenza massiċċa tal-knisja, mill-oħra li jitwaħħdu mar-rappreżentazzjoni hekk li s-semmiegħa jħarsu 'l fuq, isammru għajnejhom f'għajnejn il-predikaturi u jispiċċaw biex huma wkoll ikunu trasportati f'estażi li lanqas jistgħu jifhmu u li wara kollox m'għandhomx il-ħtieġa li jifhmu. Dan kollu jikkonferma li, fl-aħħar mill-aħħar,

f'din is-sura ta' komunikazzjoni, dak li verament kien jimporta u li kien jagħmel tassew id-differenza hija l-forma u mhux il-kontenut, speċjalment minħabba l-akritiċità tal-biċċa l-kbira tal-fidili li tant kellhom fiduċja għamja fil-predikaturi li dawn tal-aħħar kienu faċilment isaħħruhom u saħansitra jipnotizzawhom mingħajr ma jgħidu xejn speċjali, iżda li kienu jgħiduh b'mod li kien tassew iqanqal l-emozzjonijiet l-iżjed qawwija.

It-tpinġijiet li juru żewġ predikaturi Maltin f'*The Graphic* tat-22 ta' April 1876

M'għandniex xi ngħidu li, f'dawn l-illustrazzjonijiet, tidħol inevitabilment doża ta' soġġettività, fis-sens li hawnhekk, minflok żewġ immaġini fotografiċi li jirriproduċu, biex ngħid hekk, b'mod xjentifiku u fidil sitwazzjoni partikolari, għandna l-impressjoni viżiva tal-artist li pinġa, skont is-sensibilità tiegħu, dak li ra personalment skont kif laqtu jew impressjonah. U l-element ta' soġġettività ma jonqosx ukoll fid-deskrizzjoni tal-illustrazzjonijiet li nsibu fl-istess ħarġa tal-ġurnal. Hekk jikkummenta l-ġurnalist dak li l-artist għoġbu jirrappreżenta:

> *The Maltese are devoted Roman Catholics, and a sincerely religious people. Our artist, who visited several of the churches, describes the preaching, which is delivered from a large platform or stage, as somewhat grotesque and exaggerated in style. He has sketched two of these preachers, of very opposite characteristics. One was round, plump, and red-faced, with a loud gruff voice; the figure of the other seemed all angles, and he threw himself by a series of starts into the most surprising attitudes. The centre of the church was filled by women, shrouded in the* onella*, the men sat apart.*

Fis-sustanza, din id-deskrizzjoni tirrifletti l-kwadru tar-reliġjożità popolari Maltija ta' dak iż-żmien, ħlief, b'riferiment għall-oratorja fiha nfisha, għall-espressjoni "*somewhat grotesque and exaggerated in style*". Din id-definizzjoni ma tagħmilx ġustizzja b'mod ġenerali man-natura Mediterranja tal-komunikazzjoni u b'mod partikolari man-natura Barokka tal-predikazzjoni sewwasew għaliex ma nistgħux ninjoraw il-kuntest ġeografiku, storiku-kulturali u reliġjuż li kien isawwar, u sa ċertu punt għadu jsawwar (għalkemm f'forom kemxejn differenti), l-ambjent antropoloġiku mhux biss ta' Malta iżda wkoll dak tan-naħa t'isfel tal-Ewropa. Għaldaqstant, dan l-ispettaklu, li kien għalkollox "normali" u komuni f'dawk iż-żminijiet, jista' jidher grottesk u esaġerat fl-istil għal min mhux verament midħla tal-karatteristiċi ewlenin tar-reliġjożità popolari Maltija u tan-Nofsinhar tal-Ewropa. L-osservazzjoni tal-kummentatur ma tantx tidher ġustifikata, mhux biss għaliex turi element ta' preġudizzju, iżda wkoll għax qisha qed timplika li ż-żewġ oraturi kif jidhru fl-illustrazzjonijiet, jistgħu jkunu ġġudikati bl-istess kejl tad-drawwiet ta' kulturi differenti minn dawk ta' pajjiżna! U naturalment nafu tajjeb li dan mhux possibbli. Wara kollox, jekk irridu nkunu ġusti mal-predikaturi ta' dik l-epoka, ikollna nammettu li kienu, biex ngħidu hekk, esperti ta' dak li llum insejħulu *marketing*, fis-sens li kienu jagħrfu preċiżament dak li kienu jridu l-fidili u kienu jikkuntentawhom billi "jbigħulhom" il-prodott tagħhom (l-elokwenza emozzjonali u spettakolari) b'ħila u b'maestrija notevoli. F'dan il-kuntest, l-ispettaklu kien ikun dejjem garantit u l-udjenza, ma jistax jonqos, ma setgħetx tkun iktar sodisfatta.

Tmiem

F'din l-esplorazzjoni komplessa stajna ninnutaw li l-letteratura reliġjuża f'Malta hija miżgħuda b'xibka ta' elementi lingwistiċi, letterarji, stilistiċi, semjotiċi kif

ukoll kulturali, b'mod speċjali fil-kuntest tal-predikazzjoni Barokka u post-Barokka. F'dan l-istess kuntest joħroġ ċar li l-viċinanza ġeografika u kulturali bejn Malta u n-Nofsinhar tal-Italja f'ħafna aspetti sawret il-karatteristiċi tar-reliġjożità popolari Maltija li fiha tispikka taħlita ta' umanità u ta' espressività reliġjuża sempliċi u kkulurita. F'ċertu sens, l-affinitajiet antropoloġiċi identifikati sew fin-naħa t'isfel tal-Italja kif ukoll fl-istat ċkejken Ġerosolimitan joħolqu l-idea ta' speċi ta' estensjoni soċjokulturali Taljana li seħħet fir-realtà insulari Maltija. Minn dan il-lat, m'hemmx dubju li l-biċċa l-kbira tal-forom devozzjonali li nsibu fil-gżejjer Maltin, bosta drabi jafu l-oriġni tagħhom fl-Italja, u bis-saħħa tar-relazzjonijiet qodma mar-Renju taż-Żewġ Sqallijiet jirriżultaw, b'mod speċifiku, ta' oriġni Sqallija.

Fil-qasam tal-elokwenza, li rriżultat partikolarment effikaċi fil-komunikazzjoni reliġjuża ta' bejn is-seklu sbatax u l-ewwel nofs tas-seklu dsatax, l-influwenza eżerċitata mill-oraturi ewlenin Taljani fuq il-predikaturi l-aktar rappreżentattivi Maltin, turi xibka ta' relazzjonijiet li tmur lil hinn mill-influss prettament Sqalli. Effettivament, predikaturi bħal Antonio Agius, Antonino Borg, Giovanni Battista Tolossenti, Ignazio Saverio Mifsud u Francesco Saverio Baldacchino ġew influwenzati l-aktar minn figuri eminenti tal-peniżola Taljana bħal, pereżempju, Paolo Segneri li għex Ruma iżda li kien joriġina minn familja Toskana; Daniello Bartoli minn Ferrara; Emanuele Orchi minn Como; Giovanni Azzolini mis-Salento; kif ukoll in-Naplitan Alfonso Maria de' Liguori.

Wieħed mill-aspetti l-aktar interessanti tar-riċerka jirrigwarda l-għanijiet tal-oraturi kif ukoll it-teknika tal-komunikazzjoni li kienu jużaw sabiex ikunu effikaċi. Nistgħu ngħidu li l-predikaturi kollha kienu akkomunati fir-rieda li jedifikaw lill-fidili, iżda kull predikatur kien jirrikorri għal metodoloġiji diversi. Kif stajna nindunaw, bejn tmiem is-seklu sbatax u l-bidu tas-seklu tmintax, l-elokwenza ma kinetx biss tfittex li ġġiegħel lin-nies jistagħġbu, iżda kellha bħala għan importanti li tbeżżà' (biex ma ngħidx twerwer) lil dawk preżenti bis-saħħa ta' metafori qodma, x'aktarx ta' oriġni Medjevali, li kienu jesprimu ċ-ċertezza tal-kastig aħrax għal dawk kollha li ma ridux jgħixu skont id-dmirijiet morali tagħhom. Iżda donnu li malajr bdiet tieħu s-sopravvent it-tendenza li l-predikazzjoni tpaxxi l-udjenza bis-saħħa ta' batterija impressjonanti ta' figuri retoriċi użati b'ħila kbira mid-diversi oraturi.

M'għandniex xi ngħidu, din l-istrateġija kienet tisfrutta b'mod opportun proċediment drammatiku u teatrali li kien inevitabilment jimpressjona u jsaħħar għalkollox lis-semmiegħa. Għaldaqstant, filwaqt li l-post li fih kienet tittella' r-rappreżentazzjoni tal-prietka kien jixbah aktar lil teatru milli sempliċement

lil knisja, l-oratur kien il-protagonist assolut. Dan tal-aħħar kien jaf tajjeb li n-nies li kellu quddiemu, bosta drabi ma kellhomx atteġġjament kritiku, u għalhekk kien japprofitta ruħu biex ifassal il-kontenut u l-istil tad-diskors tiegħu kif kien jidhirlu jew jaqbillu skont iċ-ċirkostanzi.

Fit-testi li ġew eżaminati qajla niltaqgħu ma' karatteristiċi letterarji u estetiċi denji ta' nota, li targa' huma limitati l-aktar għall-paniġierki pronunċjati f'ambjenti prestiġjużi bħall-Konkatidral ta' San Ġwann, il-Belt. Mill-banda l-oħra, l-oraturi kienu jafu tajjeb li l-biċċa l-kbira tal-fidili ma kinetx mgħallma biex tifhem tajjeb il-komunikazzjoni reliġjuża u tagħraf id-diversi sfumaturi tal-oratorja. F'dan il-kuntest, il-predikaturi mhux biss ma kinux isibu diffikultà sabiex jikkonvinċu u jimpressjonaw lill-udjenza, iżda ma kinux neċessarjament motivati biex jilħqu livelli estetikament għolja. Minkejja dan kollu, l-istess oraturi kellhom il-mertu li jiktbu testi ferm effikaċi u funzjonali għall-ħtiġijiet ta' dak iż-żmien kif ukoll li jirrikorru għall-espedjenti semjotiċi partikolarment konġenjali. Kollox ma' kollox, il-produzzjoni tagħhom laħqet l-għanijiet ewlenija tal-elokwenza tal-epoka u tista' tkun apprezzata saħansitra mis-sensibilità moderna.

It-taħdita organizzatha l-Akkademja fit-28 ta' Marzu 2011.

BIBLIJOGRAFIJA

Manuskritti:

Biblijoteka Nazzjonali tal-Belt:
I.S. Mifsud, *Stromata Melitensium*, mss. Liber 1-24; ms. Lib. 48.

Arkivju tal-Patrijiet Minuri Franġiskani, il-Belt:
Ms. (mhux numerat) C. Vella, *Selva Morale e Santorale*.

Arkivju ta' San Filippo Neri, l-Isla:
F.S. Baldacchino, mss. G III/2, T. II; G. III/4, T. IV.

Archivio Segreto Vaticano:
Fondo "Malta", Segreterija tal-Istat fl-*Archivio Segreto Vaticano*:
A. Agius, ms. 186, 11: ff. 143-150.

Pubblikazzjonijiet:

A.M. De' Liguori, *Selva di materie predicabili ed istruttive, per dare gli esercizi a' preti; ed anche per uso di lezione privata a proprio profitto* (Napoli: G. di Domenico, 1760)

— *Sermoni compendiati sugli Evangeli di tutte le domeniche dell'anno* (Torino: Marinetti, 1872)

— *Lettere di sant'Alfonso M. de' Liguori, Fondatore della Congregazione del SS. Redentore, Vescovo di S. Agata de' Goti e Dottore di S. Chiesa, pubblicate nel primo centenario della sua beata morte per un Padre della stessa Congregazione* 3 vol. (Roma: Società di S. Giovanni, 1877-1890)

G. De Luca, *Introduzione alla storia della pietà* (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1962)

— *Sant'Alfonso: il mio maestro di vita cristiana* a c. di O. Gregorio (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1983)

U. Eco, *Trattato di semiotica generale* (Milano: Bompiani, 1975)

— *Lector in fabula. La cooperazione interpretativa nei testi narrativi* (Milano: Bompiani, 1979)

— *Semiotics and the Philosophy of Language* (Bloomington: Indiana U.P., 1984)

— *The Role of the Reader, Explorations in the Semiotics of Texts* (Bloomington: Indiana U.P., 1995)

G. Getto, *Letteratura dal Due al Novecento* (Firenze: Sansoni, 1967)

A. Gnisci (cur.), *Letteratura comparata* (Milano: Bruno Mondadori, 2002)

G. Pozzi, *Grammatica e retorica dei santi* (Milano: Vita e Pensiero, 1997)

M. Scotti (cur.), *Prose scelte di Daniello Bartoli e Paolo Segneri* (Torino: UTET, 1980)

Noti

1 G. Pozzi, *Alternatim* (Milano: Adelphi, 1996) 519.

2 G. Getto, *Letteratura e critica nel tempo* (Milano: Marzorati, 1968) 160.

3 C. Marazzini, *Il perfetto parlare* (Roma: Carocci, 2001) 164-165.

4 F. Ciappara, *Society and the Inquisition in Early Modern Malta* (Malta: PEG, 2001) 83.

5 Biblijoteka Nazzjonali ta' Malta, I. S. Mifsud, Ms. Lib. 48, f. 1.

6 Skont Giovanni Pozzi (*Saggio sullo stile dell'oratoria sacra nel Seicento esemplificata sul P. Emmanuele Orchi*, Roma, Institutum Historicum Ord. Fr. Min. Cap., 1954, 20), Orchi miet fit-22 ta' Frar tal-1649 fil-gżira ta' Procida waqt li kien qiegħed jivvjaġġa lejn Malta fejn kellu jagħmel il-prietki tar-Randan.

7 R. Schechner, *Performance Theory. Revised and Expanded Edition* (New York & London: Routledge, 1988) 146.

8 Miġbura minn Ignazio Saverio Mifsud fil-kollezzjoni tal-*Istromata*.

9 J. Zammit Ciantar, *Il-Prietki bil-Malti ta' Ignazio Saverio Mifsud* (Malta: Gutenberg, 2008).

10 Eżempju interessanti ta' tronkament poetiku.

11 I. S. Mifsud, ms. Lib. 48, f. 273.

12 Mifsud, f. 273.

13 Rigward l-influss ta' Muratori fuq Mifsud, ara S. Zammit, *Il Giornale Maltese di Ignazio Saverio Mifsud*, teżi mhux pubblikata għall-grad ta' M.A. fit-Taljan, Fakultà tal-Arti (Università ta' Malta, 1996) 141-150.

14 L-analiżi komparatistika ta' Emanuele Tesauro (*Il cannocchiale aristotelico o sia idea dell'arguta e ingeniosa eloquzione che serve a tutta l'arte oratoria, lapidaria e simbolica, esaminata co' princìpi del divino Aristotele*, Torino, Bartolomeo Zavatta, 1670, 501-502) rigward l-oratorja ta' Panigarola u Musso tidher ferm rilevanti f'dan il-kuntest proprju għaliex taċċenna, indirettament, għall-istess karatteristiċi ta' Mifsud: "[...] *formò Cornelio Musso, detto il Bitonto, un novello stile di Oration Sacra, per modo di un rapacissimo torrente di eloquenza più copiosa ch'elaborata: mista di argomenti infiniti, alti e bassi; di Dottrine frequentemente, più che sottilmente toccate; di citationi più di Scrittura, che di Scritturali; d'interpretationi letterali, e piane, più che argute, e scabrose, e se pur si servia di Simboli, e Figure, delle quali è piena la vecchia, e nuova legge; le applicationi eran savie, e sode piuttosto che acute, ed inopinate: e queste cose con tanta affluenza, e tanta opera di memoria; che di una Predica sola se ne sarian fatte diece; non finendo di predicare, finché non avesse finito di evacuare tutta la proposta materia. Seguì questa maniera, stimata allora miracolo, il Panigarola suo discepolo quanto all'età, ma più perfettionato con lo studio, e col talento. Peroché havendo congiunta un'esquisita Dottrina di*

gran Maestro, che si vede nella sua Teologia Davidica manoscritta, con un'esquisita peritia delle retoriche, la qual si vede nel suo Demetrio, e sopra tutto la gratia, e leggiadria da Cavaliero; l'avvenenza, la facilità, la natural facondia, e la dolcezza della lingua; formò le sue Prediche non men faticose, ma più culte, più ordinate, e soavi, che il suo Maestro".

15 Ara V. Xuereb S.J., "Franġisku Saverju Baldacchino, Prepostu tal-Oratorjani ta' San Filippu tal-Isla. Kittieb bikri ta' Proża u Poeżija bil-Malti", *Journal of Maltese Studies*, n. 25-26 (1994-95) 40-51; O. Friggieri, "Prietki bil-Malti ta' Franġisku Saverju Baldacchino", *Journal of Maltese Studies*, n. 19-20 (1989-90) 76-94; Friggieri, "Aktar Prietki bil-Malti ta' Franġisku Saverju Baldacchino", *Symposia Melitensia*, n. 3 (2006) 21-38.

16 F. Giano, ara ms. F. S. Baldacchino, cit., f. 147r.